

Tor Ulven: Kamen i ogledalo
Izabrane pjesme i proze

Nakladnik
Fidipid Zagreb

Biblioteka prijevodne književnosti
Knjiga 2

Za nakladnika
Slobodan Delalić

Urednici
Diana Burazer
Tonko Maroević

Design omota
Elvis Duspara

Layout i grafička priprema
Fidipid Zagreb

Tisak
Skład boja Zagreb

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica – Zagreb

UDK 821.113.5-821=163.42
821.113.5-1=163.42
821.113.5-32=163.42

ULVEN, Tor

Kamen i ogledalo : izabrane pjesme i
proze / Tor Ulven ; izabrao, s norveškog
preveo i prepjevao Munib Delalić. - Zagreb
: Fidipid, 2005. - (Biblioteka prijevodne
književnosti ; knj. 2)

Prevedeno prema: 1. Skyggen av urfluglen 2.
Samlede dikt 3. Prosa i samling.

ISBN 953-99842-2-X

450415204

© Za prijevod Munib Delalić 2005

Printed in Croatia 2005

TOR ULVEN

KAMEN I OGLEDALO
izabrane pjesme i proze

Izabrao, s norveškog preveo
i prepjevao Munib Delalić

Fidipid

Naslov izvornika

Skyggen av urfuglen © Solum 1977

Samlede dikt © Gyldendal 2000

Prosa i samling © Gyldendal 2001

K A Z A L O

<i>(Mistično, tajno kamenje...)</i>	11
---	----

I

SJENA PRAPTICE

Pandemonij s otvorenim vratima	17
Promatranje pomračenja sunca	18
Stabla nisu zublje	19
Skrovište	20
Putovanje na početak noći	21
Lista želja paloga anđela	22
Može li se to iz dlana vidjeti	23

NAKON NAS, ZNAK

Tvojih pet raširenih prstiju...	27
Zlačana slova bdiju...	27
(Sa stranim naglaskom)	28
Izbrisani zapis	28
Obvezna nastava	29
U ljetnoj noći...	30
Padam i...	31
Ova kuća...	32
Usne rane...	33
Snivaš...	33
Ovo je...	34
Mistični, tajni znaci...	34

TOČKA NESTAJANJA

Susnježica...	37
Vapaj: vrtni kip...	38

Tiho...	39
Linije na dlanu...	40
Čekinjaste knjige...	41
U borovu stablu...	42
Biti voda u...	43
Pokušavam pisati brže...	44
Zadnje se počivalište...	45
Otvoriš li širom...	46
Kad nestajanje dovoljno...	47
Jedva oni...	48
Stojimo tiho...	49

STRPLJIVO

Prozorska svjetla...	53
Na plavim bočicama...	54
Struganje...	55
Kandelabri...	56
Kad lampe su...	57
Sunce je bilo...	58
(Dva keltska kamena kipa, I-II)	59
Poslijepodneveni se mrak...	60
Kišni su dani...	62
S proljeća	63
Glazba može čekati (ulomak)	64

SUNCE SMEĆA

Kraj prosinca...	69
Sjedni kraj mene...	69
(To neznajuće u suncu...)	70
Kao potražiti zaštitu...	71
Nisi ti dar, samo...	72
Zastori navučeni...	72
Ono...	73

Ono... ..	73
Pa ipak moramo... ..	74
Nedozvana... ..	74
Appendix: Bijelo na bijelom (ulomak)	75

II

VJEŽBA UZBUNJIVANJA

(Seljakova tajna)	85
(Lipanjska vježba uzbunjivanja)	86
Bezube rane... ..	87
Tako sam očajan... ..	87
Potječemo od... ..	88
Slušam... ..	89
Anđeli su mladi, oni... ..	90
Stara biblija... ..	91
Kamenja... ..	92
Trepavice... ..	92
Milovanje, odvučeno... ..	93

KAO FOSILNI UDAR VALA

Oči se spuštaju... ..	97
Mi smo dva... ..	98
Ona sjedi gola u grmlju... ..	99
Toaletni stočić s češljevima... ..	99
Iz debelog sloja... ..	100
Lišće breze treperi... ..	100
Obični... ..	101
U pahuljicama... ..	102
Tvoje se oči u meni... ..	103

MUZEJSKO KAZALIŠTE

(Grobarova lampa)	107
(Mi smo ti mrtvi)	108

(Trag na papiru)	109
(Otvorenost)	109
(Van, dalje)	110

NEISKOPANE FRULE

Smisao je bol... ..	113
Vidimo da kost na rendgenskom... ..	113
Ako netko pada i pada... ..	114
Ovaj je spomenik vlastitog zaborava... ..	114
Bio je na putu... ..	115
Pošteno reci... ..	115
(Scherzo pensando)	116
(Pokus)	117

III

IZJEDANJE

Prošlost

Zanimanje za astronomiju... ..	123
Samo ponekad... ..	123
Kako su joj roditelji... ..	124
Kad se brzi vlak iznenada... ..	125

Prisila

Ne vidiš me... ..	126
Možda ih je opomenuo... ..	127
Bile su to ove gipsane ploče... ..	127
Pisar sjedi za pultom... ..	128

Imitacija

Filmska komedija... ..	129
Postoje podzemni hodnici... ..	129
Riječ... ..	129

Naravno da ljepota postoji... ..	130
Ogledalo... ..	130
Šipražje brava... ..	130
Mademoiselle X... ..	131

Jadikovka

Bol,... ..	132
Pisao sam... ..	132

KAMEN I OGLEDALO

Izložba I	135
Međuigra I	135
Koncert I	136
Koncert IV	136
Izložba X	136
Predstava VI	137
Koncert VIII	137
Međuigra IX	138
Međuigra XII	139
Koncert XII	139
Predstava IX	140
Međuigra XV	140
Koncert XVII	140
Međuigra XXI	141
Predstava XVIII	141
Izložba L	142
Izložba LII	142
Međuigra XXIX	142
Izložba LVII	143

Osobni poraz kao pobjeda umjetnosti (Munib Delalić)	145
---	-----

(Mistično, tajno kamenje: "Ne od sunca traženo i ne nožem sječeno." Ono je znalo nešto što mi nikad nećemo saznati, a da to ne znamo. Gdje je to što mi ne znamo u tome što znamo?)

I

SJENA PRACTICE

PANDEMONIJ S OTVORENIM VRATIMA

Junaci s bojišta na dalekim planetima kojima
se dan pobrkao s noći
uveslavaju u fjord u ladicama od divovih
vjeđa spravljenim
da zadnji bi put zaspali
pod pregorenim i iščašenim stablima ekstaze
Na molu gdje otpočeo je bogova boj
tuđin stoji čija je glava muzička
kutija urešena kosturom male balerine
koja pleše i pleše
posve zatvorena u svoje mutne predstave o životu
Čovjekov kaput leprša na morskome povjetarcu
kao ogromni listovi kestena
dok stopala njegova rastu i granaju se poput
sustava korijenja pod kaldrmom
I muzičke kutije melodija širi jesenji ugođaj
sve dok ona na počinak ne ode
Na kraju se čuje samo zvuk kiše koja pada
uzalud

Kad je laneni stolnjak sklonjen
već je nastradali bio ukočen od smijeha
Goruće lišće je padalo na malu procesiju
što natraške je grobljem hodila
Prsti su sudionika bili drhtavo svjetlo voštanice
Samo su čađavi oblaci
odavali kojim su putem na kraju oni krenuli

U pozadini kao i uvijek utrkuju se
iscjelitelj i lav
tko li će stići prvi
paraliziranom dvorskom lovu straha gore u brdima

PROMATRANJE POMRAČENJA SUNCA

Vrtlog bubnja
što odjekuje
u zidovima od prašine i vjetra
Glave što ostaju ležati na besjajnim
aureolama iza psihičke pošasti
Glave što postaju staklene kupole
i razbijaju se
u pljusku bradavica
Djeca budućnosti koja se rađaju
s bičem u ruci
Zeleni mozgovi što dozrijevaju
pod siječanjским suncem
Ti iznošeni noževi
s drškom od zgrušane ljubomore
Usta i nos vatom začepljeni
Stabla koja odlijeću
sa zemljom što se s korijenja rasipa
Koncertni klaviri sahranjeni u šumi
nota zajedno s virtuoznim mrtvacima
Trkaći konji bačeni u galopirajuće more
sa svojim odanim džokejima u sedlu
Rast kose vremena
koja te malo-pomalo baca na koljena
I sa svojim oronulim životnim
instinktom osuđen si
vrat slomiti

STABLA NISU ZUBLJE

Duh težine lebdi iznad zdenca
s kojeg se hipnotizirani glumci
penju
nalik kipovima s morskoga dna
U odrazu na površini vode
ukazuju se tvoje usne kao dva
duguljasta polja
s isušenom zemljom
gdje ni same muhe nisu u stanju
raspeti jedna drugu
Samo jedan konj od crnih kora
kruha bježi
od svojeg eksplozivnog umora
od zmija što probijaju asteroid
iz prašume siga i ugašenih planeta
spetljanih u mišiće i tetive
gdje vuci još uvijek zavijaju na svoje
srce dok fini se konci tvoje sline
grušaju u paučinu koje se ne mogu
osloboditi

MEĐUIGRA IX

Sav čisti pribor za jelo i svi stolnjaci su odavno upotrijebljeni. Gomila tanjura je na podu. Pod je opet tako prljav da do gležnjeva gacam u otpacima i izmetu. Ima to možda veze s tim što ja sve smeće bacam ravno dolje. To je najjednostavnije. Trebam nekoga tko bi cijelu kuću temeljito očistio. Ali tko bi to učinio? Gdje da nađem takvoga? Uz to sam bolestan. Osim što me skoro svaki dio tijela boli, plus rak-rana na čelu, stalno sam prehladen. Ali doći do liječnika strašna je muka; oni su uvijek zauzeti i nikad ne dođu, još su i mrzovoljni i nadmeni. Ne, ne treba misliti na liječnika. Zapravo bolest najbolje zna. Ona znade gdje će, i ne voli miješanje. Možda je najgore to što sam gladan i žedan, i trebam nekoga da mi nabavi hranu i piće, da mi nešto skuha, stavi čašu u ruku (najbolje da mi je pridrži), gurne mi vilicu s hranom u njušku, ili, kad promislim, i da mi hranu prožvače i proguta (skupa s pićem). To je najjednostavnije. Na kraju krajeva trebam nekoga tko bi umjesto mene probavio hranu i piće, odnosno pišao i srao za me, menstruirao, uz to i hodao, stajao, sjedio i ležao za me, spavao i ustajao. Ali gdje zaboga naći nekoga koji bi sve to radio? Pa to je projekt koji bi zahtijevao jedan cijeli život. Ne, morao bih to uraditi na jednostavniji način, naime prestati sa svime, to jest uopće ne jesti i ne piti, ne spavati, ne buditi se, ne hodati, ne stajati, ne sjediti kao i ne ležati, apsolutno ništa, i time bih trijumfirao nad svima koji se pate sa svom tom gnjavažom u životu; da, moglo bi se kazati da je to zapravo netko drugi koji sve to radi umjesto mene, bilo tko, i stoga bih mogao sve uraditi, apsolutno sve, a da nisam umiješan u svu tu zbrku, da prstom nisam maknuo. Pa ja sam genij.

MEĐUIGRA XII

Imam kratke, široke prste. Njeni, međutim, su neobično dugi i uski (takvi su joj uostalom i nožni), i iznenada sam se počeo pitati kako to izgleda biti unutra, takoreći, u njezinim rukama, hvatati njima, udarati po tipkama glasovira, odsjeći krišku kruha. Ponekad čovjek običava špekulirati kako je biti u nečijoj glavi, ali zašto ne i u rukama? Pa, u svakom je slučaju isto nemoguće osjetiti nečije ruke iznutra kao i misliti nečijim mozgom; kako izgleda koristiti se njenim lijepim rukama ostat će mi isto nepoznato kao i upotrijebiti dvodijelnu čeličnu pandžu koju neki invalidi imaju umjesto ruke.

KONCERT XII

(dosadni valcer)

Uvijek kosti! gundate. Ako je ples, neka je danse macabre. Ali ne ovaj put. Kosti ruke odijevam mesom i kožom, pričvršćujem nokte, lakiram ih, navlačim crnu, do lakta dugu rukavicu od baršuna, i na nju presijavajući dijamantni prsten; poslije svilenu haljinu bez rukava, s cijelom ženom u njoj, a glazba svira: valcer, bečki valcer! A najbolje od svega: ti koji plešeš s njom. I ona je učena. U stanci govorite o paklenim predstavama kroz vremena. A ako si i sâm žena? E pa sad, pogledaj i pronadi si odgovarajućeg muškarca. Meni se ne da. Granica mora postojati.

PREDSTAVA IX

(*dikcija*)

Y Pokušati davati jabuku
tako dugo da ona istrune
u pruženoj ruci.
Pružati nekome čašu vode tako
dugo da voda ispari. Govoriti
nešto tako polako da to usput
besmisleno postane.

MEĐUIGRA XV

(*maksima*)

Samo onaj koji sâm ne slavi, može čuti buku sa slavlja
drugih.

KONCERT XVII

(*zimsko putovanje*)

Prosinački je dan na izmaku, mrak se spušta. S kapom na
glavi i šalom dobro umotanim oko vrata vozi on auto-putom, dok
sve gušće sniježi. Vidi semafore kako se mijenjaju u snježnoj
mećavi, od crvenog i žutog do zelenog, od zelenog do žutog i
crvenog. Ali uskoro je samo cesta koja urasta u zabijeljenu
zemlju. *Hinter ihm schlagen die Sträucher zusammen, die Öde
verschlingt ihn*, pjeva neki alt. I sve što ima glas je utihnulo.
Snijeg pada. On više ne čuje auta. Ne vidi benzinsku postaju.

Možda sniježi odozdo, i on ide obrnuto. Posvud leti, tlo nestaje. On je u zraku, u samom je snijegu koji pada, nikakvog smjera nema, i sve se dogodilo nekad davno. Tamo on nestaje, zameten u snijegu, sâm prometnut u snijeg koji pada.

MEĐUIGRA XXI

I nisu proročanstva to što tražim, htio bih samo čitati iz ove knjige koja sadrži više sudbina od svih knjiga, jer, očito je, mislim ja, iza sve i jednog imena u prividno mrtvim kolonama, neutralnim kao zapisi na nadgrobnom kamenu, cijeli je zapravo život, dakle najmanje stotinu tisuća sudbina samo u ovom imeniku. I dok se moj kažiprst pomjera niz stranicu, zamišljam kako je dovoljno aktivirati jednostavnu šifru od osam cifara da bi se upalo u život posve nepoznatih ljudi. Prst mi se zaustavlja kraj nekog imena, podižem slušalicu i čekam dok ne čujem da je linija slobodna, i ukucam brojeve. Tvoj telefon zvoni.

PREDSTAVA XVIII

(monolog: klasično: mitski)

Y Ne. Mi ne upravljamo. Mi smo
kotači na ognjenim kočijama, i svaki
put kad ti je lice u blatu na cesti
pritisnuto ne odgovaraš, i svaki put
kad gore je na rubu kočija
govoriš o zvijezdima
kao da su ona ljubazne oči
u većoj sljepoći. Ognjene kočije
moraju se voziti tako brzo jer one

uvijek brzo izgore, i to što misliš
da riječ je, tek su puckarajući plami.
Ili taj bešumni pepeo,
poput slova hladan.

IZLOŽBA L

(dirljiva mrtva priroda)

Naranča koja se ne može oguliti. Svjetlo koje se ne može ugasiti. Korak u smjeru nečega što bi se moglo nazvati vratima satnih čistina. Želja koja se ispunjava nije tvoja.

IZLOŽBA LIH

(krajolik)

Na jednoj strani: poštanski sandučić. Na drugoj: kanta za smeće. Polaritet, ili komplement. U ono prvo stavlja se ono što će u kuću, u ono drugo ono što će iz kuće. Poštanski sandučić slični na pamćenje, kanta za smeće na zaborav. Te stvari koje samo nestaju. Kao ova ovdje krhotina koja se odvalila od ruba čaše. Ne pamtim kad ni kako, ni da sam bacio (staklovinu). Nikad je više neću vidjeti. (Kao da govorim o nekom čovjeku.)

MEĐUIGRA XXIX

Kostur krâj patnji u monumentalnu obliku.

IZLOŽBA LVII

(mrtva priroda)

Mjehurići ugljične kiseline žive na oštrici noža pokraj čaše.
Jedem izvan te tišine.

OSOBNI PORAZ KAO POBJEDA UMJETNOSTI

”Cilj mi je pisati knjige koje uznemiruju, i možda muče čitatelja... Htio bih inzistirati na onom neugodnom; u stvarnom životu patnja je bezoblična, u dobroj literaturi ona dobiva oblik... Književnost je ostavljati trag, u tom je fascinirajuća dvostrukost; zapanjujuće je kakve sve mogućnosti imaš kao pisac, i kako sve zanimljivih ima načina da ne uspiješ...” Riječi su to Tora Ulvena, pisca koji je svojim djelom u znatnoj mjeri obilježio osamdesete i devedesete godine u norveškoj književnosti. Rodio se 14. studenog 1953. u Oslu, umro tragično, oduzevši si život, 18. svibnja 1995. također u Oslu. Umro je, možda nije nezanimljivo reći, iste godine kad i prijatelj mu, također poznati pjesnik, Sigmund Mjelve. Te iste godine, ili godinu kasnije, umiru i Gunvor Hofmo, pjesnikinja koja bijaše ”mrakom vjenčana”, te Sigmund Skard, Halldis Moren Vesaas, i Erling Christie, sve odreda velika imena norveškoga pjesništva...

Tor Ulven je odrastao u tipičnoj radničkoj sredini na Årvollu u Oslu, u vremenu obilježenom vijetnamskim ratom, ubojstvom Kennedyjevih, kao i ubojstvom Martina Luthera Kinga, katastrofom u Bijafri, vojnim pučem u Grčkoj i Čileu, i, naravno, svim onim što je bilo obilježje hladnoga rata. Nikada nije uspio završiti gimnaziju, jedina školska diploma koju je za života stekao bila je, kao i u slučaju kolege mu, pjesnika Bjørna Aamodta, ona za vozača dizalice. Ali je zato na svoju ruku stjecao nemala znanja o svemu što mu je trebalo, o književnosti i umjetnosti, o jeziku, filozofiji, prirodnim znanostima...

Tor Ulven je u ranoj mladosti bio pripadnikom tzv. norveške anarhističke avangarde. Opsjednut nadrealizmom i glazbom, posebno bluesom, u jednoj je muzičkoj grupi aktivno svirao usnu harmoniku i pjevao. ”Glazba me je uvijek zanimala, glazba koja je prisutna i odsutna u isto vrijeme... Blues je i grub i

rafiniran, i ima nešto uzorno u njemu”, znao je reći. U to je vrijeme bio okorjeli nadrealist, pravi Bretonov epigon. Taj je nadrealistički utjecaj kod njega kulminirao, a ujedno i završio, koncem sedamdesetih, točnije 1977. kada Ulven objavljuje svoju prvu knjigu, zbirku pjesama *Skyggen av urfuglen* (Sjena praptice). Taj svoj poetski prvenac on kasnije i nije toliko cijenio, knjigu je smatrao isključivo rezultatom ”mladalačkoga lutanja”. Tu, u *Sjeni praptice*, on se pokazao prilično pesimističnim nadrealistom, onim koji sve pokušava imenovati, a prije svega strah, tradicionalnim nadrealističkim jezikom. S jakim mitskim slikovnim elementima, pjesme ove zbirke su često nalik tajni kojom upravlja logika sna. Ali već u tim pjesmama može se naći snažni egzistencijalni naboj i karakterističan kut promatranja koji će kasnije itekako obilježiti djelo ovoga pjesnika. Ulvenovu poetičku praksu, i to već od te njegove prve knjige, možda najbolje pokriva pojam *predstava*. U tom je pojmu pjesnikova sklonost sceničnosti, i ”izložbenu” prostoru, odnosno opisivanju slika ili fotografija, sitnih ostataka i detalja, a što ga donekle veže i uz vanitas-tradiciju, kako u baroknoj književnosti, tako i likovnoj umjetnosti. Ali, Ulven svojim postupkom modernizira i aktualizira ovu tradiciju uvodeći nove objekte i slike i dovodeći ih u neobične situacije, i time stvara nove veze između stvari i narativnih elemenata.

Vrijeme njegova epigonstva Bretona i nadrealističkoga pjesničkog iskustva završilo je objavljivanjem sljedeće knjige, stihozbirke *Etter oss, tegn* (Nakon nas, znak, 1980). Ta je knjiga, u odnosu na prvu, donijela stegnutiji, ekonomičniji jezik, tu je pjesnik manje neobuzdan i asocijativan, a mnogo više discipliniran i stišan, slobodna je asocijacija uglavnom ustupila mjesto asocijativnoj preciznosti. Sam je sebe otad smatrao realističkim a ne nadrealističkim piscem (”ja sam realist unutar europske modernističke tradicije”, znao je naglasiti), do kraja uvažavajući i svojim beskompromisnim, skalpelskim pogledom promatrajući

ono posve konkretno, konkretnu stvarnost, posebno stvarnost s fizičkim iskustvom, kao što je to npr. upravljanje dizalicom na gradilištu! Ali u cijelom Ulvenovom književnom stvaralaštvu moguće je ipak naći "nadstvarne" slike, kako one koje nose posve nadrealističko obilježje, tako i one koje su "nadrealne", ali su u dobroj mjeri "prizemljene" i svedene u realne okvire. Iako je knjiga *Nakon nas, znak* u cjelini uglavnom neujednačena, ona je donijela mnogo dobrih pojedinačnih pjesama okupljenih prije svega oko teme smrti, odnosno prolaznosti, praznine i straha. Možda je važan podatak da se upravo otad njen autor posve povukao u sebe živeći skoro cijelu deceniju u dobrovoljnoj izolaciji i boreći se protiv straha u sebi, da bi se tek koncem osamdesetih opet počeo pojavljivati u javnosti. I inače po svojoj prirodi povučen, posve izvan javnoga života, Ulven ide u red onih norveških pisaca koji su najviše mitom ovjenčani. Mrzio je svaku medijsku pozornost te je za života dao samo jedan jedini intervju, onaj za časopis *Vagant*, 1993. Ali ako je bio jedini, taj je intervju bio itekako zanimljiv i važan: na skoro trideset stranica, on je danas neprocjenjivi izvor za sve one koji bi htjeli razumjeti ovoga pisca i njegovo djelo. No, zašto tek jedan jedini intervju? Zato što je "intervju uvijek komentar", kaže on u spomenutom razgovoru, i nastavlja: "ono što se piše treba ostati nekomentirano od strane pisca; rado bih parafrazirao Ibsena i kazao da moj poziv nije govoriti, već pisati..."

Godinu dana kasnije, 1981, Ulven objavljuje zbirku pjesama *Forsvinningspunkt* (Točka nestajanja) koja pokazuje pjesnikov daljnji poetski razvoj, kako tematski, tako i jezični. I ta je knjiga neujednačene kvalitete, ali s nemalim brojem sjajnih pojedinačnih pjesama. Tu je došao do izražaja jezik s visokim stupnjem preciznosti i probirljive senzitivnosti. Tim i takvim jezikom kojim je pokušavao obuhvatiti prostor krhotina, s lubanjama, kostima i kosturima, kao važnim dijelom svoga poetskoga vokabulara, "opisana" je prisutnost prošlosti koja je apsolutna i

neopoziva. Iako su te njegove prve knjige uglavnom usredotočene oko neugodnih tema kao što su smrt, prolaznost, ništavilo, raspadanje, i iako su ponajviše obilježene pesimističnim pogledom na život, one ipak nisu pjesnikovo puko "vođenje protokola" povijesti svoje vlastite bolesti. Jasnim i istovremeno rafiniranim jezikom jednostavnosti, kao i iznimnom jezičnom disciplinom, Tor je Ulven uspijevao "pomaknuti" svoj strah i svoju bol s osobne na opću razinu i time ih "literarizirati", kao što su to prije njega znali uraditi i drugi veliki pjesnici straha i boli, kao što je to, recimo, pjesnički radio i njegov duhovni brat Gérard de Nerval. Time bi se ovaj norveški pjesnik mogao smjestiti u dugu europsku tradiciju pjesništva smrti i besmislenosti, a što svoje korijene vuče još od starih, antičkih vremena, pjesništva u kojemu je u pravilu osobni poraz značio pobjedu umjetnosti. Ulven doista i o najtragičnijim i najcrnijim stvarima govori na poetski lijep način, on uvijek stavlja, kako je netko primijetio, pravu riječ na pravi fenomen dokazujući, u krajnjoj liniji, kao i mnogi drugi nadareni pjesnici prije njega, da i ono svakodnevno, pa i trivijalno, isto može biti predmetom refleksije kao i ono estetski uzvišeno.

Potom je nastupila Ulvenova objavljivačka šutnja šest godina duga, kad je objelodanio (samo) knjigu prepjeva poezije Renéa Chara, *Raseri og mysterium* (Bijes i misterij, 1985). Ali to ni u kom slučaju nisu bile njegove neproduktivne godine, jer on je u tom razdoblju pripremio za tisak tri zbirke pjesama, *Som fossile bølgeslag* (Kao fosilni udar vala, 1984), *Museets teater* (Muzejsko kazalište, 1984-85) i *Uutgravde fløyter* (Neiskopane frule, 1985-86). Uz prve je dvije bilo spremljeno i pismo nakladniku s pjesnikovim određenim komentarima. Zašto su one ostale neobjelodanjene, to samo njihov autor zna. Ili je ipak odgovor moguće naslutiti, imajući u vidu Ulvenu urođenu samokritičnost, i s tim u vezi i strah od objavljivanja? Odveć samokritičan i nesiguran u rezultat svoga pothvata, on je dugo

oklijevao i s objavljivanjem spomenute knjige prepjeva. Da bi ta knjiga najzad ugledala svjetlo dana, morao je intervenirati i dati mu podršku nitko drugi do sâm autor, René Char!

Trebalo bi spomenuti da Ulven nije bez razloga prevodio upravo tog pjesnika, jer u njegovoj je poeziji itekako vidljiv utjecaj Chara, kao i Pongea, odnosno filozofskoga učenja jednoga Schopenhauera. Često se njegov poetski projekt veže uz tzv. "pjesnike stvari" u francuskoj pjesničkoj tradiciji. Ali u Ulvenovu pjesništvu stvar nikada nema suverenitet kao recimo kod jednoga Francisa Pongea, nikad kod njega stvar ne progovara sama. "Nije mi namjera biti objektivan i hladan. Htio bih imati tekst koji propušta" – na jednom je mjestu zapisao. Ulvenove inspirativne izvore treba tražiti i u djelu jednoga Apollinaira, ili Paula Éluarda, potom Georga Trakla i Paula Celana, kao i njegovoga zemljaka Sigbjørna Obstfeldera. Od skandinavskih pjesnika vidljiv je i utjecaj Edith Södergran, Arthura Lundkvista, Gunnara Ekelöfa, Ivana Malinovskog... Taj veliki pjesnik smrti umnogome je srodan, recimo, i nesretnoj norveškoj pjesnikinji Gunvor Hofmo, jer njihovo poetsko slovo dominantno obilježava bolni osjećaj života. Ali za razliku od Gunvor Hofmo, koja je uglavnom okrenuta onostranomu i za koju je Bog ipak bio samo Bog, Tor je Ulven bio uvjereni ateist obuzet misterijem tišine i smrti, odnosno ekstremnom realnosti boli i straha, kao i prirodnim znanostima i čovjekovom pozicijom u znanstveno definiranom univerzumu. Za njega je ateizam izravno povezan s ljudskom patnjom jer on, kao takav, predpostavlja stalan, intenzivan rad na strahu, boli i žalosti. Njegovo djelo, ipak, nema samo jednu intonaciju, ne izražava tek jedan pojedinačan doživljaj egzistencije, i to je ono što ovoga pisca čini izazovnim i zanimljivim. Osim mraka često se kod njega pojavljuje i sunce, i uopće svjetlo, i oni su, skoro u istoj mjeri, odlučujući elementi u njegovim tekstovima kao što su to mrak i smrt. Stanovite crte srodnosti bi se mogle iznaći i kod drugih norveških pjesnika,

recimo kod Emila Boysona, pjesnika prigušene rezignacije, ili kod Olava Nygarda, pjesnika mraka i snažno prisutne svijesti o smrti.

Ulven se kao pjesnik "vratio" 1987. knjigom *Det tålmodige* (Strpljivo) koja mu je donijela pravi književni uspjeh. I u toj je knjizi prisutan jedan od najuočljivijih motiva u Ulvenovu pjesništvu, tzv. "arheološka perspektiva", u kojoj se ne očituje samo pjesnikov interes za prošlost, već jedno posvemašnje arheologiziranje života, i to ovdje i sada. Tu sve vrvi od kostiju, lubanja i fosila, gradskih ruina, i zidina, elemenata iz starijih epoha, kamenog i željeznog doba... "To *strpljivo* je ono ne-čovjekovo, kamen recimo, nadgrobni kamen, a ne pogrebna povorka", kazao je, povodom te svoje knjige, sâm njen autor. Ti više ili manje groteskni elementi često su tako predstavljeni da oni dodiruju burleskno, teatralno i pantomimično. Sve tu izgleda kao susret pojedinca i povijesti gdje se inzistira na sličnosti između filogeneze i ontogeneze; u individui su zapravo sva razdoblja i sva prošlost, vremenska perspektiva konvergira prema individualnoj suvremenosti. "Moja najvažnija tema je vrijeme, ili doživljaj vremena", kaže na jednom mjestu ovaj pisac. Kao da on u svemu iskazuje svoju osobnu obuzetost kretanjem u vremenu, povezanosti između onoga što je bilo, što jest, i što će biti. Ulven opisuje temeljnu egzistencijalnu usamljenost, usamljenost koja je tako duboka da postaje teško komunicirajućom. Subjektov pogled na svijet nikad nije ni nedužan ni ravnodušan u njegovom poetičkom univerzumu. On uvijek djeluje, uvijek tumači. Nakon pojave te knjige, kritika je bila skoro pa jedno-dušna u ocjeni da u suvremenoj norveškoj književnosti možda i nema pjesnika koji može sagledati pojedine fenomene na čulniji, konkretniji, i istovremeno perspektivama bogatiji način kao što to može Tor Ulven.

A onda se Ulven okrenuo prozi i sljedeće, 1988, godine objavio knjigu *Gravgaver* (Grobljanski darovi) koju je, čini se ne

bez razloga, podnaslovio *fragmentarium*. Tu su vrijeme i uspomena ključni motivi, i ti su "fragmenti", koji su tako bolno i tako lijepo sročeni, u knjizi uvijek u kontekstu veće povezanosti. Ali i tu je on prije svega liričar, i u toj je knjizi do izražaja došla, kako se voli reći, proza prilagođena lirici. Jer i njegova je proza zapravo samo dio jednoga jedinstvenog književnog projekta, ti njegovi prozni komadi često puta i nisu ništa drugo do prerađene pjesme. No, nije se naodmet zapitati: otkud pjesnika (i to "punokrvnog", kako je netko lijepo primijetio) u proznim vodama? "Prestao sam pisati poeziju kad sam osjetio da sam došao do kraja, da sam počeo kopirati samoga sebe, da je sve to samo kamuflirana proza", kaže Tor Ulven u spomenutom intervjuu. Prema njegovim vlastitim riječima "prijelaz k prozi je bio oslobađajući", jer "odjednom se dobije zapanjujuće mnogo prostora, to je kao preseliti s osmatračnice u palaču..." Prozna mu je forma dala posve drugu mogućnost za iskoristiti sve asocijacije i sve digresije, sve zagrade: "Za mene je proza veoma fleksibilna, posebno ona kraća, ona mi daje mogućnost pisati koncentrirane tekstove od tri linije do tri stranice; ona ima gustinu koja podsjeća na pjesmu, a istovremeno ima i slobodu i otvorenost što slični na priču..."

Nakon *Grobljanskih darova* Ulven, za šest godina, objavljuje još pet knjiga u toj svojoj novoj formi, a taj prozni val prekinula je samo zbirka pjesama *Søppelsolen* (Sunce smeća, 1989), koja je uglavnom sačinjena od "staroga" poetskog materijala. Ta knjiga, koja nosi žanrovsku oznaku *memorabilia*, sa svojim, u formalnom pogledu, klasičnim pjesmama, odnosno s kratkim prozama i fragmentarnim tekstovima, predstavlja prijelaznu knjigu između Ulvenove poezije i proznih knjiga koje će se pojaviti devedesetih godina. Ali, "sunce smeća"! Potkopava li Ulven tim naslovom sunčevu neprikosnovenu simbolističku poziciju, ili smeće podiže na sunčevu razinu? U svakom slučaju čini se kao da on pokušava iznivelirati postojeću hijerarhiju

među estetskim vrijednostima, između onoga uzvišenog, visoko vrednovanog, i onoga ružnog i nisko vrednovanog.

Što još reći o proznomu radu Tora Ulvena? Općenito uzevši može se dakle reći da njegova proza i nije u tolikoj mjeri narativnoga karaktera koliko u njoj dominira neko posebno (poetsko) ozračje, ona je oskudna dijalogom, ali je stoga bogata specifičnim situacijama i refleksijama. To je ekstremno poetička proza, čak se i roman (kako je sâm autor označio to svoje djelo) *Avløsning* (Smjena, 1993) doima kao duga pjesma u prozi. Kao i u njegovim pjesmama, i u proznim mu tekstovima dolazi do izražaja škrtoš, ekonomičnost u izrazu, i ti se prozni tekstovi uglavnom razvijaju iz predstavljenih ili hipotetičnih situacija. Mnogi Tora Ulvena smatraju, ne bez razloga, ekskluzivnim, elitističkim piscem, i ta njegova ekskluzivnost znade i nepristupačno djelovati na tzv. običnog čitatelja. Iako sâm pisac kaže da za čitanje njegovih knjiga čitatelju ne treba ništa doli običnoga rječnika, ili leksikona, njegove knjige ipak nisu (lako) čitljive, ni (lako) prihvatljive, one predpostavljaju čitateljevu potpunu spremnost i zahtijevaju njegov određeni čitateljski, možda čak i sustvaralački, napor. Taj se napor, uostalom kao i pri svakom "napornom" susretu s nadarenim piscem, na kraju nemalo isplati, jer sve nadvlada apsolutna radost teksta, radost čitanja.

Cijelo Ulvenovo književno djelo je u znaku ispitivanja i čitanja tragova, u registriranju otisaka živih i mrtvih. "Jesu li neki tragovi važniji od svih drugih? Jesu li naši tragovi najneprirodniji? Jesu li naši tragovi naši?" – zapitat će se on na jednom mjestu. Njegova je književnost kao protuotrov, protumaterijal lažnoj utjesi i brzopletim rješenjima. I ako to djelo i nije toliko homogeno, ono je, i to upravo po tom (heterogenom) ispitivanju i tragočitanju, u dobroj mjeri konzistentno i uvjerljivo. Problematizirajući, projektom totalne uspomene, ostatke i tragove, pjesnik nametljivo, čak i agresivno, pravim kaskadama asocijacija i "vratolomnim" (crnim) humorom inzistira na ne-posto-

janju, na životu kao stalnomu konfliktu, kao što je to posebnije dato u "pričama" iz knjige *Nei, ikke det* (Ne, ne to, 1990), "proznim komadima" *Fortæring* (Izjedanje, 1991), i "pričama" knjige *Vente og ikke se* (Čekati i ne gledati, 1994). A kad smo već kod njegova humora, valja reći da su stanja suvremenosti i bezvremenost smrti, kroz dominirajuću melankoliju, iskombinirani baš nekom vrstom mračnoga, ironičnog i grotesknog humora. Kao da se time provjerava mogućnost djelovanja neke posebne, sarkastične veselosti... Možda je zanimljivo istaći da je sâm pisac od svih svojih knjiga ponajviše volio knjigu svojih "proznih komada" *Izjedanje* jer, kako je on rekao, "tamo je sve veoma usredotočeno i jednostavno, jezik je prilično ogoljen, i vjerujem da tamo postoji neka meditativna tišina..."

Neposredno nakon Ulvenove smrti objavljena je knjiga *Stein og speil* (Kamen i ogledalo, 1995), i to je zadnja knjiga koju je on uspio pripremiti za tisak. Kamen i ogledalo dakle, kao dva pjesnikova simbola rezistencije materije koji na određen način "opravdavaju" potrebu čovjekova razumijevanja svijeta, dva pojma koji iskazuju "odsutnost i neutralnost u čistomu postojanju". Kamen predstavlja ono neprobojno, neutralan i kompaktan mrak koji je nama nedostupan, a ogledalo pak reflektira sve, prikazuje stvarnost nezainteresirano i precizno, dva su to dakle pojma koji iskazuju odsutnost i neutralnost u čistoj egzistenciji. Ukazujući na odnos teksta i života, taj svojevrsni *mixtum compositum*, kako stoji u podnaslovu knjige, ukazuje na sav obujam, na svu težinu i dubinu pjesnikove deziluzije i na svu konzekventnost pesimizma koji je izravno povezan s dubokim i izjedajućim strahom. Ta knjiga je još jednom potvrdila značaj toga velikog pisca ograničene tematike, ali i pisca dvosmislenosti i višestrukosti koja je u njegovu djelu mnogo više prisutna no što se i predpostavlja. Ti tekstualni komadi karakterističnih naslova ("Izložba", "Meduigra", "Koncert", "Predstava", s podnaslovima kao "Mrtva priroda", "Instalacija", "Teatar sjena"...) predstav-

ljaju, ponekad, kratke dijaloge, neki su vrlo scenični, neki posve glazbenoga, ili likovnog karaktera... I kad se čine tek eksperimentirajućim, i kad se tekst koristi skoro kao fotografski medij, ti su prozni zapisi, tehnički gledano, nadasve imponirajućega stila, i potvrdili su Ulvenovu nesumnjivu poziciju jednog od najvećih norveških stilista s kraja dvadesetoga stoljeća. Eksperimentirajući različitim formama, pisac kao da nastoji, prije svega, afirmirati veličinu i značaj fragmentarnosti ("fragment je u pravilu sugestivniji od opširne priče", kazao je u spomenutom intervjuu) i tematsku razuđenost teksta.

No, u svemu se ogleda Ulvenovo besprijekorno vladanje jezikom. Kroz jezik, a pri "susretu" intenzivnoga osjećaja, pesimistične filozofije i umjetničke fantazije, nastaju snažne (poetičke) uzbudljivosti. Njegov je prozni jezik bogat umecima, pod pravom lavinom asocijacija i refleksija krije se paradoksalna radost opisa. Ipak, taj je jezik distanciran i, prividno, prilično neutralan. Mnogo je kod njega mrtve prirode i instalacija, odnosno elemenata likovne umjetnosti. Krajolici koji se opisuju su ukočeni, stilizirani, i oni kao takvi aktivno sudjeluju u autorovu osluškivanju tišine i usamljenosti. Istražuje se međustanje, ono nedostupno i neopisivo, pokušava se označiti odsutnost koja je nalik mraku, čudo je u nedogađajućem... Ma o čemu govorio, njegovo djelo u pravilu izražava, kako se počesto ističe, žudnju za vidjeti ono što nam se vidljivim pojavljuje samo kao trag i ostatak, i što stvara uvjerenje da ćemo i mi sami u nekom vremenu biti nekakav trag i nekakvi ostatak. Jer Ulvenovo je djelo afirmacija čovjekove potrebe za iznalaženjem odgovora na velika životna pitanja. Naša svijest, naš razum i naša jezičnost kazuju nam da ima nešto izvan onoga što možemo shvatiti, i paradoks je u tomu da su upravo ta naša svijest, naš razum i naš jezik elementi koji postavljaju granice spoznaje. Ulvenovo književno djelo i nije ništa drugo do inzistiranje na istraživanju, i to istraživanju ograničenja prisutnosti i svih mogućnosti odsut-

nosti. U njegovim tekstovima je prisutna težnja da se spozna čista odsutnost: cilj govora je šutnja, cilj predmetnoga svijeta je nestanak, cilj smisla je ono besmisleno, a glazbe tišina; smrt je optimalna odsutnost i beskonačna tišina; moramo naučiti prihvatiti naša ograničenja, spoznati bol i pogledati strah u oči...

Svibnja 1995, dan nakon norveškoga nacionalnog praznika, kada je pisac imao svega 41 godinu, naglo je prekinut književni put koji su mnogi smatrali jednim od najuzbudljivijih i najvažnijih u norveškom poslijeratnom vremenu. Sa svojih pet zbirki pjesama, šest prozih knjiga, s knjigom prijevoda i, nakon smrti objavljenom, knjigom eseja, Tor Ulven se danas smatra kulturnim piscem, jednom od najznačajnijih pojava u novijem norveškom i skandinavskom pjesništvu. Iako nikad nije bio piscem kojega su prihvatile najšire mase, mnogi ističu da je taj pjesnik "distancirane prisutnosti i uzdržane strasti" jedan od onih malobrojnih norveških novijih pisaca koji se posve ravno-pravno može usporediti i s onima najvećim, i da će djelo toga "pisca pisaca" posve sigurno utjecati na norveški književni naraštaj koji dolazi.

U Oslu, siječnja 2005.

Munib Delalić